

PROF. DR. VAHDET
KELEŞYILMAZ
ARMAĐANI

-BİLİM UĐRUNDA 30 YIL-

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ
Prof. Dr. Hale ŞIVGIN
Prof. Dr. Salim KOCA
Prof. Dr. İlhami DURMUŞ

Ankara 2018

İÇİNDEKİLER

Takdim	5
Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz (1964-2016), Özgeçmiş ve Eserleri	7
Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz'ın Ardından	
Sevgili Eşim Vahdet Bey Sevgi KELEŞYILMAZ	13
“Muhterem” Arkadaşım Vahdet Keleşyılmaz Ahmet GÜNEŞ	15
Arkadaşım Vahdet Keleşyılmaz'ın Ardından İlhami DURMUŞ	17
Vahdet Keleşyılmaz Anısına Hale ŞIVGIN	19
Hocam Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz'a Dair Barış METİN	21
Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz ve I. Dünya Savaşı Literatürüne Katkıları Ü. Gülsüm POLAT	23

Makaleler

Eski Türklerde Ölüm İlhami DURMUŞ	41
Bilgi Çıkarımı/Üretimi Açısından Vakıf Tahrir Defterlerinin Kullanımına İlişkin Bir Örnek (Gelir Kaynaklarına Göre 16. Yüzyılda Yalakâbâd Kazası Vakıfları) Ahmet GÜNEŞ	47
Atatürk ve Liderlik Hale ŞIVGIN	55
Sultan Sancar ve Büyük Selçuklu Devletinin Çöküşten Önce Son Parlayışı Salim KOCA	63
Geçmişte ve Günümüzde Uygur Türklerine Genel Bir Bakış Saadettin Yağmur GÖMEÇ	101
Kuvâ-yı Milliye'nin Anlamı, Tarihi ve Fikri Temelleri Mustafa TURAN	121
Osmanlı Devletinde Aile Vakıfları ve Sosyal Güvenlik Mustafa ALKAN	141

Afyonkarahisar'ın İlk Kadın Milletvekili Emine Mebrüregöner'in Beşinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri Sadık SARISAMAN	151
Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve Refik Koraltan Necdet HAYTA-Özlem YILDIRIM	167
Milli Türk Tarihçiliğinde Cengiz Sorunu Abdullah GÜNDOĞDU	185
Rusya'daki Türk Savaş Esirleri Hakkında Rusça Çalışmalara Bir Bakış Alper ALP	203
Milli Mücadele Döneminde Öğüd Gazetesi'nin İtalyanlar Tarafından İşgali Barış METİN	215
Osmanlı Sefer Araştırmalarına Bir Katkı: IV. Murat Dönemi Osmanlı Seferlerinde Malatya Sancağı Süleyman POLAT	229
1909 Adana Olaylarına Dair İsmail Fazıl Paşa'nın Değerlendirmeleri İsmet TÜRKMEN	245
İnönü Dönemi Türkiye'nin Arap Siyaseti ve Türk-Suud İlişkileri Mustafa BOSTANCI	257
Türkiye'nin Göçmen Politikalarını Belirleyen Etkenler (1923-1947) Nasrullah UZMAN	271
Türkiye'de Şeker Sanayiinin Tesisi ve İlgin Şeker Fabrikasının Kuruluşu İsmail Özer	283
Çok Partili Hayatın İlk Yıllarında Partili Cumhurbaşkanı Tartışmaları (1946-1950) Bahattin DEMİRTAŞ	299
Birinci Dünya Harbinde Trablusgarp ve Afrika Grupları Kumandanlığı F. Rezzan ÜNALP	317
II. Meşrutiyet Yıllarında Müslüman Muhacirlerin Selanik'e İskânları Ayşe ERYAMAN	337
Enver Paşa'nın Müttefik Devlet Topraklarına 13 Günlük Seyahati ve Bu Seyahate Dair İki Rapor (10-23 Aralık 1916) Ökkeş NARİNÇ	357
Çok Partili Dönemde İktidar-Muhalefet İlişkilerine Bir Örnek:1950 Milletvekili Seçim Kanunu Görüşmeleri Özlem YILDIRIM	377
Büyük Türk Tarihçisi Merhum Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'in Günlük Meselelere Dair Yayımlanmamış Bir Makalesi: Milli Devlet İlkesi Bakımından Atatürk'ün Büyüklüğü -II- Sinan TARİFCİ	391

Urartu Coğrafyasında İskit İz ve Etkileri Koray TOPTAŞ	409
Türkiye'nin Milli Dış Politikasında Sadabat Paktı Veysel HASAR	431
Ekler	447

- 6) “1788-1790 Rus – İsveç savaşında Türk savaş esirleri”⁶
- 7) “19. yüzyıl savaşlarının Türk savaş esirleri ve Kursk vilayeti”⁷
- 8) “Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türk savaş esirlerinin ölüm oranı meselesi hakkında”⁸
- 9) “Birinci Dünya Savaşı sürecinde Türk savaş esirleri ile ilgili çalışmalarda kullanılacak federal ve bölgesel arşiv belgeleri (1914-1918)”⁹
- 10) “Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye ile Rusya arasında savaş esirleri listelerinin paylaşımı hususu”¹⁰
- 11) “Birinci Dünya Savaşının sivil esirleri ve savaş esirleri: içeriği ve sınırlaması meselesine bakış”¹¹
- 12) “Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya’daki yabancı esirlerin gözetim şartlarının hafifletilmesi (Osmanlı İmparatorluğu vatandaşları örneği)”¹²
- 13) “Birinci Dünya Savaşı yıllarında savaş esirlerinin insani haklarının korunması çerçevesinde Rus-Türk işbirliği”¹³
- 14) “Birinci Dünya Savaşının Kafkasya ve Karadeniz cephelerinde Türk askerlerinin esaret şartları”¹⁴

Diğer Rus tarihçilerin konuyla ilgili makalelerinin konu başlıkları ise şunlardır:

- 1) O.P. Şkediya, “Kırım Savaşı sırasında Rusya’daki Türk savaş esirleri”¹⁵
- 2) V.P.Totfaluşin, “Saratov vilayetinde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esirleri”¹⁶

⁶ Poznahirev, “Turetskie Voyennoplennie v Russko-Şvedskoy Voyne 1788-1790”, *Klio*, 2012, S:5, s.83-85.

⁷ Poznahirev, “Kurskaya Guberniya i Turetskie Voyennoplennie Voyn XIX Beka”, *Nauçniye Vedomosti Belgorodskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 2011, S:1, s.151-155.

⁸ Poznahirev, “K Voprosu O Smertnosti Turetskih Voyennoplennih v Rossii v Godı Pervoy Mirovoy Voynı”, *Klio*, 2012, S: 3, s.108-110.

⁹ Poznahirev, “Dokumentı Federalnih i Regionalnih Arhivov ob İspolzovanii Truda Turetskih Voyennoplennih Peioda Pervoy Mirovoy Voynı (1914-1918gg)”, *Oteçestvenniye Arhivı*, 2013, S: 2, s.54-62.

¹⁰ Poznahirev, “Osobennosti Obmena Spiskami Voennoplennih Mejdu Rossiey i Turtsiyeı v Godı Pervoy Mirovoy Voynı”, *Gosudarstvo i Pravo*, 2015, S:12, s.93-101.

¹¹ Poznahirev, “Voyennoplennie i Grajdanskıe Plennie Pervoy Mirovoy Voynı: K Voprosu O Soderjaniı i Razgraniçenii Ponyatiy (na primere Poddannıx Ottomanskoy İmperii)”, *Klio*, 2014, S.8, s.107-109.

¹² Poznahirev, “Smyagçenie Rejima Soderjaniya İnostrannih Plennih v Rossiyu v Godı Pervoy Mirovoy Voynı (Na Primere Podannih Ottomanskoy İmperii)”, 2014

¹³ Poznahirev, “Russko-Turetskoe Vzaimodeystvie v Dele Zaşıtı Gumanitarnih Prav Voennoplennih v Godı Pervoy Mirovoy Voynı”, *Klio*, 2014, S:10, s.99-101.

¹⁴ Poznahirev, “Osobennosti Pleneniya Turetskih Voyennoslujaşıçih na Kavkazskom i Çernomorskom Teatrah Voyennih Deystviy Pervoy Mirovoy Voynı”, *Klio*, 2014, S:12, s.98-101.

¹⁵ O.P. Şkediya, “Turetskie Voyennoplenniye v Rossii vo Vremya Krımskoy Voynı”, *Vostoçniy Arhiv*, 2008, S:18, s.21-26.

¹⁶ V.P.Totfaluşin, “Voyennoplenniye Russko-Turetskoy Voynı 1877-1878 gg v Saratovskom Kraye”, *İstoriya i İstoriçeskiy Pamyat*, 2014, S: 2, s.128-134.

3) B.İ.Nimanov, “Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya topraklarında yabancı savaş esirlerinin durumu”¹⁷

4) Yu, N.G., “Samara vilayetindeki Birinci Dünya Savaşı Türk savaş esirleri”¹⁸

5) A.V.Tihonov, “Kaluga ve Tula Vilayetleri Örneğinde Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Savaş Esirlerinin Tutulma Koşulları”¹⁹

B) Makalelerin İçerikleri

“17. Yüzyıl Sonundan 20. Yüzyıl Başına Rusya’daki Türk Savaş Esirlerinin Durumlarındaki Değişimler” konulu makalede, yazar Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki savaşların sonuçlarından biri olarak esirler meselesindeki gelişmeleri üç ana döneme ayırmaktadır. Birinci dönem 1676-1791 tarihleri arasındadır. Bu dönemde esirler tutuklu statüsünden kademeli olarak kurtulmaya başladığı tespit yapılmaktadır. Esirlerin değişiminde fidye usulünün de terk edilmeye başlandığı vurgulanmaktadır. Ancak söz konusu devirde esirlerin mensup oldukları devlete göre farklı muameleye tabii tutulduğu belirtilmektedir. 1806-1856 tarihleri arası ikinci dönemdir. Bu dönemde esirlerin kökenlerine göre farklı muamele anlayışının terk edilmeye başlandığı, muharip ve sivil ayırımına gidildiği üzerinde durulmuştur. Üçüncü dönem 1877-1917 yılları arasındadır. Bu dönemde savaş esirlerinin haklarının uluslararası hukuk kuralları kapsamına girdiği, esirlerin Savaş Bakanlığı sorumluluğuna bırakıldığı, esirlerin yerleşim alanlarının dışında özel kamplara yerleştirilmeye başlandığı belirtilmiştir.²⁰

“17. yüzyıl sonundan 20. yüzyıl başlarına kadar Rusya’daki Türk savaş esirlerine iâşe sağlanmasının özellikleri ” konulu makalede, Türk savaş esirlerinin yerleştirildikleri bölgelerde beslenme başta olmak üzere zorunlu ihtiyaçlarının karşılanması için Rus yetkililerin yaptıkları harcamalar incelenmiştir. Esirlere kişi başına tahsis edilen ödeneğin subay ve erler için farklı miktarda olduğu, başkent ve taşrada bulunmalarına göre de farklılık gösterdiği ortaya konulmuştur. Bu anlayışın yerleşmesinin 18. yüzyılın ortalarını bulduğu, esirlerin ihtiyaçlarının karşılanması içinde Rusya’nın sosyo-ekonomik durumunun da belirleyici olduğu ileri sürülmüştür.²¹

“18. yüzyıldan 20. yüzyıl başına kadar Rus esaretinde akrabaların bir araya gelmesi, Türk savaş esirleri örneği”, konulu makalede Türk savaş esirlerinin ailevi durumları ile ilgili taleplerine karşılık Rus makamlarının verdikleri olumlu cevaplar ele alınmaktadır. Böylelikle esarete dair acı hatıraların ve tecrübelerin yanı sıra hoşgörü ve merhamet duygularının

¹⁷ B.İ.Nimanov, “Soderjanie İnostrannih Voennoplennih Na Territorii Rossii v Godı Pervoy Mirovoy Voynı”, *Vestnik Rossiyskogo Universiteta Drujbi Narodov*, 2009, s.53-61.

¹⁸ Yu, N.Guseva, “Turetskie Voennoplennie Pervoy Mirovoy Voynı v Samarskoy Gubernii”, *Noviy İtoriçeskiy Vestnik*, 2016, No:31, s.97-112.

¹⁹ A.V.Tihonov, “Usloviya Soderjaniya İnostrannih Voennoplennih v Godı Pervoy Mirovoy Voynı na Primere Kalujskoy i Tulskoy Gubernii”, *Vestnik Permskogo Universiteta*, 2016, S:33, s.60-67.

²⁰ Poznahirev, “Evolutsiya Polojeniya Turetskih Voyennoplennih v Rossii v Kontse XVII-Naçale XX v.”, *Uçeniye Zapiski Kurskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 2011, S:3, s. 1-10.

²¹ Poznahirev, “Osobennosti Prodovolstvennogo Obespeçeniya Turetskih Voyennoplennih v Rossii (Konets XVII-Naçalo XX Vekov)”, *İzvestiya Tulskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 2013, S:1, s.257-266.

kendisini gösterdiği örneklerin de bulunabileceği gösterilmeye çalışılmıştır. 1806-1812 Osmanlı Rus Savaşında esir düşen Bekir adlı bir Türk askeri ile daha önce yine Ruslara esir düşen babasının birlikte aynı şehirde kalmalarına müsaade edilmesi örnek verilmektedir. 1771’de esir düşen Harputlu Zabit Seyit Veli Ağa’nın Belgorod’a gönderilen iki oğlunun kendisinin yerleştirildiği Suzdal’a nakledilmesini talep ettiği ve bu talebinin uygun görülerek yerine getirildiği belirtilmektedir.²²

18. Yüzyılın ikinci yarısı ile 20. Yüzyılın başları arasında Rus donanması ve Türk savaş esirleri” konulu makalede; Rus donanmasının söz konusu dönemde Türk savaş esirlerinin teslim alınıp tahliye edilmesi ve sonrasında yeniden ülkelerine dönmelerindeki rolü incelenmiştir. Yazar donanma tarafından esir edilen Osmanlı tebaasının sayısını belirlemeye çalışmış, Osmanlı esirlerinin özelliklerine değinmiş, onlar hakkında bilgilerin kayda geçirilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için yapılanları tasvir etmiştir. Esirlerin taşınması sırasında alınan güvenlik tedbirlerini ele almıştır. 1787’den 1877’ye kadar olan savaşlarda Rus donanması tarafından 2350 Türk askerinin esir alınmış olduğu tespiti yapılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında ise 200’den fazla Türk askeri Karadeniz’de esir düşmüştür. Arşiv kaynaklarında esirlerin listeleri, rütbeleri, görevleri, yaşları, din ve milliyetleri, doğum yerleri ve memleketleri, eş ve çocukları ile ilgili bilgiler bulunduğu belirtilmektedir. Esirler Subaylar ve erler, hasta ve sağlıklılar olarak ayrıldığı, esarete ölenler hakkında da arşivlerde bilgiler bulunduğu bildirilmektedir. Esirlerin davranışları da tasvir edilmiştir. Sıklıkla verilen yemekleri reddettikleri, tıbbi yardımı alkol içeren maddeler söz konusu olduğunda reddetme eğiliminde oldukları gibi örnekler verilmiştir.²³

“1735-1739 Osmanlı Rus Savaşı sırasında Rusya’daki Osmanlı İmparatorluğu savaş esirleri” konulu makalede Türk savaş esirlerinin başlangıçta sayıları fazla olmadığı için sevk ve yerleştirme işlerinin bir hayli yavaş ilerlediği ancak 1737’den itibaren artan esir sayısı sebebiyle daha iç bölgelere sevkine başladığı ortaya konulmuştur. Ancak savaş esirlerinin kaçmaya başlamaları Rus yetkilileri harekete geçirmiş ve esirler Rusya içlerine sevk edilmişlerdir. Yaroslav, Vologda, Nijni-Novgorod gibi şehirlere gönderilen Türk savaş esirleri işçi olarak çalıştırılmıştır. Bu dönemde Türk esirlerin Sibiryaya bölgesine sürülmesi ise gündeme gelmemiştir. 1739 başlarından itibaren, Arhangelsk, Kronştad, Narva, Riga da Türk esirlerinin iş gücünden faydalanılmak üzere gönderildikleri şehirlerdir. Esir düşen Paşalara ise adeta misafir muamelesi yapıldığı belirtilmektedir. Bu savaş sırasında yaklaşık 11.000 Türk esir düşmüştür. Bunlardan 4.500’ünün 1742 yılına kadar geri döndüğü, bir o kadarının esaret koşullarında hayatını kaybettiği belirtilmektedir. %40’a yakın oranda gerçekleşen ölüm vakalarında yazarın bir kasıtlı kötü muamele ya da işkence ihtimalini sorgulamadığı görülmektedir.²⁴

“1788-1790 Rus – İsveç Savaşında Türk savaş esirleri” konulu makalede, Karadeniz’deki savaşlarda ele geçirilen Türk savaş esirlerinin bir kısmının Çariçe

²² Poznahirev, “Vossoyedinenie Rodstvennikov v Russkom Plenu v XVIII- Naçale XX v. (na primere Turetskih Voennoplennih)”, *Klio*, 2012, S: 7, s.107-108.

²³ Poznahirev, “Rossiyskiy Flot i Turetskiye Voennoplennie (Vtoraya Polovina XVIII- Naçalo XX v.)”, *Morskoy Sbornik*, 2015, S:3, s.83-89.

²⁴ Poznahirev, “Voennoplennie Osmanskoy İmperii v Rossii v Period Russko-Turetskoy Voynı 1735-1739 gg., *Voprosı İstorii*, 2013, No:1, s.18-30.

II.Katerina'nın emri ile Baltık donanmasındaki kürekli gemilerde çeşitli görevlerde çalıştırılması süreci ele alınmaktadır.²⁵

“19. Yüzyıl Savaşlarının Türk savaş esirleri ve Kursk vilayeti” konulu makalede, Kursk vilayetinin söz konusu yüzyıl boyunca Türk savaş esirlerinin Rusya içlerine sevk ve yerleştirilmesinde kilit rol oynadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Kursk vilayetinin bu önemli konumu kazanmasını merkezden fazla uzakta kalmamasının, savaş alanlarına bakıldığında da yeterli derinliğe sahip olmasının başlıca etkenler olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca Kafkasya ve Balkanlardan sevk edilen esir kabilelerinin ve Karadeniz donanması üslerinin kesişme noktası olması, altyapısı ve nüfus yoğunluğunun iyi durumda olması, tarımsal ve hayvansal ürünlerin yeterli miktarda ve ucuz olması gibi önemli etkenler olduğunu ileri sürmektedir.²⁶

“Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türk Savaş esirlerinin ölüm oranı meselesi hakkında” konulu makalede, Türk savaş esirlerinin ölüm oranının bir hayli yüksek olduğu tespiti yapılmıştır. 64.000 ile 49.500 arasında değişen esir sayısına karşılık esarete hayatını kaybedenlerin 15.500 civarında olduğu belirtilmektedir. Bu ölüm oranlarının sebepleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunlardan biri Türk esirlerinin iklimine alışık olmadıkları Doğu Sibiryaya, Amur gibi bölgelere gönderilmiş olmalarıdır. Türklerin yabancı oldukları yiyeceklerin verilmesini bir başka önemli sorun olarak ortaya koymuştur. Çeşitli hastalıklardan gerçekleşen ölümler, esir değişimi sürecinin uzaması sebebiyle hasta ve yaralıların ölmeleri diğer sebepler olarak gösterilmiştir. Ayrıca bazı esirlerin Ermeni çeteleri tarafından katledildiği gerçeği de yazar tarafından esirlerin ölüm oranını yükselten etkenler arasında gösterilmiştir.²⁷

“Birinci Dünya Savaşı sürecinde Türk savaş esirleri ile ilgili çalışmalarda kullanılacak federal ve bölgesel arşiv belgeleri (1914-1918)” konulu makalede Rusya’da Türk esirlerinin geçirdikleri dönemi bütün yönleri ile aydınlatmaya yetecek belgelerin bulunduğu vilayet ve merkez arşivleri tanıtılmaktadır. Ayrıca bu arşivlerdeki belge tasniflerine de değinilmiştir.²⁸

“Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye ile Rusya arasında savaş esirleri listelerinin paylaşımı hususu” konulu makalede, savaş esirlerinin durumlarını ortaya koyan listelerin karşılıklı olarak hazırlanması konusunda Rusya ile Almanya ve Avusturya-Macaristan arasında 1915 ortalarında gerekli antlaşmaların yapıldığı ancak Osmanlı Devleti ile bu konudaki iletişimin uzun bir sürece yayıldığı ortaya konulmaktadır. Fakat bu gecikmede Rusya tarafının tutumunun daha büyük payı olduğu ileri sürülmüştür. Listelerin karşılıklı olarak sunulmasının 1917 yılı ortalarını bulduğu belirtilmektedir.²⁹

²⁵Poznahirev, “Turetskie Voyennoplenie v Russko-Şvedskoy Voyne 1788-1790”, *Klio*, 2012, S:5, s.83-85.

²⁶ Poznahirev, “Kurskaya Guberniya i Turetskie Voyennoplenie Voyn XIX Beka”, *Nauçniye Vedomosti Belgorodskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 2011, S:1, s.151-155.

²⁷ Poznahirev, “K Voprosu O Smertnosti Turetskih Voyennoplenih v Rossii v Godi Pervoy Mirovoy Voyni”, *Klio*, 2012, S: 3, s.108-110.

²⁸Poznahirev“Dokumentı Federalnih i Regionalnih Arhivov ob İspolzovanii Truda Turetskih Voyennoplenih Peioda Pervoy Mirovoy Voyni (1914-1918gg)”, *Oteçestvenniye Arhivi*, 2013, S: 2, s.54-62.

²⁹ Poznahirev, “Voyennoplenie i Grajdanskie Plennie Pervoy Mirovoy Voyni: K Voprosu O Soderžanii i Razgraniçenii Ponyatiy (na primere Poddannıx Ottomanskoy İmperii)”, *Klio*, 2014, S.8, s.107-109.

“Birinci Dünya Savaşının sivil esirleri ve savaş esirleri: içeriği ve sınırlaması meselesine bakış (Osmanlı İmparatorluğu vatandaşları örneği)” konulu makalede Rus iç hukukunda savaş esiri tanımlamasındaki anlayışın değişimi incelenmiştir. Başlangıçta 18-45 yaş arasındaki düşman ülke vatandaşlarının ele geçirilmeleri durumunda savaş esiri kabul edileceği ilan edilmişken Eylül 1914’de bu tanım biraz daha sınırlandırılmış ve savaşın cereyan ettiği cephelerde bu yaş aralığındakilerin savaş esiri olarak kabul edilmesinin kararlaştırıldığı tespiti yapılmıştır.³⁰

“Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya’daki yabancı esirlerin gözetim şartlarının hafifletilmesi (Osmanlı İmparatorluğu vatandaşları örneği)” konulu makalede, esirlerle ilgili savaş içerisinde Rus yönetiminin değişen tutumuna örnekler verilmektedir. Ancak bu değişimin çok köklü olmadığı görülmektedir. Savaşın başında Yaroslav’a sürülen 814 Türk vatandaşından yalnız 14’ü eski yaşadıkları bölgelere gönderilmiştir. Ancak bu geri dönme hakkı kendi müracaatları sonucu alınmış bir karar olmuştur. Tavrida vilayetinde yaşayan Kırım Tatarları’nın ise geri dönüşüne ancak 1917 Haziranında izin verilmiştir. Yine yaşlı ve kadınların da Rus askeri yetkilileri tarafından muhtemel suçlu olarak görülüp sert tedbirler alındığı bu makalenin ortaya koyduğu dikkat çekici olaylardan biridir.³¹

“Birinci Dünya Savaşı yıllarında savaş esirlerinin insani haklarının korunması çerçevesinde Rus-Türk işbirliği ” konulu makalede, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş esirleri meselesi çerçevesindeki ilişkilerde daha aktif çalışan tarafın Türkiye olduğu, Rusya’nın ise verdiği savaş esirlerinin çoğunun Almanya ve Avusturya-Macaristan’da olmasının onları bu ülkelerle daha sık temaslar kurmaya ittiği tespiti yapılmıştır. İki taraf arasındaki derin güvensizliğin esirlerle ilgili girilen teşebbüslerin sonuçlandırılmamasına sebep olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin Rus doktor V.A.Aleşina ile Türk doktor Muharrem Kasım oğlu Hasan Cavid’in karşılıklı olarak vatanlarına dönmesi konusundaki anlaşma İspanya ve ABD’nin garantilerine rağmen ancak iki yılda tamamlanmıştır. İki tarafın subaylarının esaret koşullarının iyileştirilmesi için başlatılan müzakereler ise olumlu bir gelişim gösterememiştir. İki devlet arasındaki güvensizliğin Kızılai ve Kızılhaç çalışmalarını da olumsuz etkilediği ortaya konulmuştur. Savaş esirlerinin ölümü hakkında bilgi verilmesi konusundaki anlaşma Ekim 1916’da yapılabilmiş, sakat kalanların karşılıklı olarak ülkelere gönderilmesi konusundaki anlaşma da Eylül 1917’de uygulanmaya başlanmıştır. Bu çerçevede makaleye göre esirlerin haklarının korunması ve durumlarının iyileştirilmesi için yapılan girişimler sonuçları açısından cılız kalmıştır.³²

“Birinci Dünya Savaşının Kafkasya ve Karadeniz cephelerinde Türk askerlerinin esaret şartları” konulu makalede, Birinci Dünya Savaşına iki ezeli düşman olarak giren Osmanlı Devleti ve Rusya’nın savaş sırasındaki algılarından örnekler verilmiştir. Rus gazetelerinde Türklerin dürüst düşmanlar olduklarına dair Rus subayların verdikleri röportajlardan alıntılar yapılmıştır. Bununla birlikte Ruslar safında savaşa katılmış olan Ermenilerin, Osmanlı savaş esirlerine karşı çok vahşice saldırılar düzenlendiği

³⁰ Poznahirev, “Osobennosti Obmena Spiskami Voennoplennih Mejdu Rossiey i Turtsiyey v Godı Pervoy Mirovoy Voynı”, *Gosudarstvo i Pravo*, 2015, S:12, s.93-101.

³¹ Poznahirev, “Smyagçenie Rejima Soderjaniya İnostrannih Plennih v Rossiyu v Godı Pervoy Mirovoy Voynı (Na Primere Podannih Ottomanskoy İmperii)”, 2014.

³² Poznahirev, “Russko-Turetskoe Vzaimodeystvie v Dele Zaşıtı Gumanitarnih Prav Voennoplennih v Godı Pervoy Mirovoy Voynı”, *Klio*, 2014, S:10, s.99-101

aktarılmaktadır. Örnek olarak, Sarıkamış'ta esir düşen 400 Türk esirinin, Ermenilerin düzenlediği saldırılar sonucunda, ancak 20 kadar mevcutla esir kampına vardığı belirtilmektedir. Rus askerlerinin ise bu saldırıları önlemek için pek çaba göstermedikleri tespiti yapılmıştır. Yaşlı ve kadınların esir alındıktan sonra vatanlarına iade edildikleri olaylara değinilmiştir. Bu bölgede vahşetler yaşandığı gibi insani duyguların ön plana çıktığı uygulamalara rastlandığı bu şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.³³

“Kırım Savaşı sırasında Rusya'daki Türk savaş esirleri” konulu makalede Şkediya, Geleneksel düşman ve farklı bir medeniyetin temsilcisi olarak Türk savaş esirlerinin bu dönemdeki esirlik süreçlerinin dikkate değer bir çalışma konusu olduğu üzerinde durmaktadır. Çalışmada, Kars işgal edildiğinde 12 Paşa, 665 subay ve 8000 askerin esir alındığı bilgisi verilmektedir. Esir sayısının çok fazla sayıda olması sebebiyle Rusya içlerine sevki gruplara ayrılarak sağlanmıştır. Kars'taki esirlerin zor şartları hasta, yaralı ve ölmüş esirlerin bir arada bulunduğu bir ortam tasvir edilerek ortaya konulmuştur. Kırım Savaş esirleri Smolensk, Orel, Kursk, Yaroslav, Suzdal, Harkov ve Dnepropetrovsk şehirlerine yerleştirilmiştir. Savaş esirleri arasında Osmanlı saflarında çarpışan Macar ve Polonyalı askerlerin de bulunmakta olduğu aktarılmaktadır. Türk esirlerinin genel olarak insani şartlarda günlerini geçirdikleri fakat zaman zaman bazı sınırlamalara başvurulduğu belirtilmektedir. Ancak Suzdal'da olduğu gibi savaş esirlerinden bazılarının ağır işlerde ve elverişsiz koşullara çalıştırıldığı vurgulanmaktadır. Böylelikle aynı dönemdeki savaş esirlerinin farklı koşullara tabii olduğu tespitinin yapılabileceği hükmüne varılmıştır. Esir değişiminin savaş sırasında başladığı, Osmanlı esirlerinin Eylül 1855'te başlayan geri dönüş sürecinin 1856 sonlarında tamamlandığı bilgileri verilmektedir. Esir Paşaların son esaret günlerini Odesa'da geçirdiği belirtilmektedir. Rusya'daki kayıtlara göre Osmanlı ordusu Kırım Savaşında 958 subay ve 11431 askerini esir vermiştir. 1856 sonuna doğru Odesa üzerinden Türk esirlerinden 823 subay ve 9146 asker geri dönmüştür. 127 subay ve 1673 asker esaret sırasında vefat etmiştir.³⁴

“Saratov Vilayetinde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esirleri” konulu makalede Totfaluşin, Saratov'u savaş esirlerinin sevk edildiği bir merkez olarak daha önceki araştırmalar hakkında bilgi vermiştir. 1616 Türk savaş esirinin Saratov'a gönderildiği belirtilmekte, bu şehirde esirlerin kaldıkları adres açık bir şekilde tespit edilmektedir. Türk esirlerin Saratov'a getirilmesinin halk arasında geniş yankı yaptığı aktarılmaktadır. Tifo ve diğer bulaşıcı hastalıklardan Türk esirlerinden 68'inin 1877 yılı sonuna kadar hayatlarını kaybettiği nakledilmiştir.³⁵

“Samara vilayetindeki Birinci Dünya Savaşı Türk savaş esirleri” konulu makalede Guseyeva, Samara'nın Rusya'daki konumu ile ilgili bilgiler vererek konuya giriş yapmaktadır. Samara'nın bu dönemde ekonomik yönden gelişmiş, tahıl ticaretinin merkezi, ülkenin Avrupa ve Asya bölgelerini birbirini bağlayan ana demir yolu üzerinde bulunduğunu bütün bu yönleri ile de Kafkas cephesinden gelen esirlerin Sibiryaya gönderilmesi sürecinde merkezi bir rol oynadığını belirtmektedir. Kasım 1914'ten Nisan 1915'e kadar 66 bin savaş

³³ Poznahirev, “Osobennosti Pleneniya Turetskih Voyennoslujaşçih na Kavkazskom i Çernomorskom Teatrah Voyennih Deystviy Pervoy Mirovoy Voynı”, *Klio*, 2014, S:12, s.98-101.

³⁴ O.P. Şkediya, *a.g.m.*, Vostochniy Arhiv, 2008, S:18, s.21-26.

³⁵ Totfaluşin, *a.g.m.*, s.128-134.

esiri Samara üzerinden Rusya'nın farklı bölgelerine sevk edilmiştir. Bu kadar çok sayıda esirin nakli için alınan geniş çaplı tedbirler ortaya konulmuştur. Esirlerin genellikle çok bitkin ve hasta halde Samara'ya ulaştıklarından bahsetmektedir. 1915 Martında şehirde 3500 Türk savaş esirinin çeşitli hastanelerde tedavi gördüğünü tespit etmiştir. Sarıkamış'tan Samara'ya getirilen Türk Savaş esirlerinin ölüm oranının mide hastalıkları, açlık ve soğuk gibi sebeplerle çok yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir. Sağlam isim listeleri olmadığı için ölenlerin kesin kimliklerini tespitini mümkün olmadığı ileri sürülmüştür. Ölen Türk savaş esirleri İslam dini esaslarına göre M.F. Murtazin ve A.Battalov adlı imamların nezaretinde defnedilmişlerdir. Defin yerleri ise şehir mezarlığı içinde Samara-Zlatoustovskiy tren hattı yakınında bir alandır. 1915 Ekiminde Türk savaş esirleri için şehir mezarlığı içerisinde bir askeri mezarlık alanı düzenlenmiştir. Bu mezarlığın 1930'lu yıllara kadar varlığını koruduğu ancak Sovyet yönetimi tarafından bir süre sonra Müslüman mezarlığı ile birleştirildiği bilgisi verilmiştir. Samara'dan sevk edilen Türk savaş esirlerinden yolda vefat edenlerin Ufa, Abdulino, Zlatousto, Bezençuk, Kinel, Pohvistnevo, Buguruslan durakları civarında defnedildikleri tespit edilmiştir. Sızran şehrinde 776 Türk savaş esiri İbrahim Yenaleyev nezaretinde eski Müslüman mezarlığına defnedilmiştir. Makalede dikkati çeken bir diğer önemli husus Türk savaş esirlerinin Rusya'nın Müslüman Türk tebaası arasında Osmanlı Devleti lehinde propaganda yaparak çeşitli problemlere sebep olabilecekleri endişesini Rus yetkililerde uyandırdığını gösteren bilgiler vermesidir. Türk savaş esirlerinin Fransızca, Almanca, Rusça mektup yazmalarına izin verilirken Türkçe mektup yazılmasına sözü geçen endişe sebebiyle izin verilmemiştir. Samara'daki Müslüman ahalinin Türk savaş esirlerine sıcak ilgi gösterdikleri, hediyeler verdikleri, yiyecek götürdükleri ortaya konulmuştur. İnsani yardımlarda Rus doktor ve hemşirelerin de fedakârlıklarının görüldüğü vurgulanmıştır. Örnek olarak 6 doktor, 11 hastabakıcı, 14 hemşire ve 75 hizmetlinin hasta savaş esirlerinin tedavileri sırasında onlardan bulaşan hastalıklar sebebiyle öldüğü bilgisi verilmektedir. Bolşevik devriminden sonra ise esirlerin Türkiye'ye dönmeleri için imkân doğduğu hatta bu işin daha sağlıklı ve hızlı sonuçlandırılması için bölgede 1918 yılında bir yardım komitesi kurulduğu belirtilmektedir.³⁶

B.İ.Nimanov'un "Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya topraklarında yabancı savaş esirlerinin durumu" konulu makalesinde Rusya genelinde esirlerin önce kışlalara, sonra devlet binalarına yerleştirildiği bilgileri verilmektedir. Esir sayısının çok artmasından sonra 500 m² genişliğinde barakalar yapıldığı, bu barakalarda 250-300 savaş esirinin barındırıldığı belirtilmektedir. Esirlerin iki veya üç katlı ranzalarda, herhangi bir yorgan, battaniye olmaksızın yattıkları, bu durumun bütün Rusya'daki esir kampları için genelleştirmenin mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Simbirsk'te esir 42 subayın iki katlı bir evde tutulduğunu, dolayısıyla er ve subayların bu konuda aynı olumsuz şartlara tabii olduğu ortaya konulmuştur. Savaş esirlerine yeterli yiyecek verilmediği hususundaki tespitler de dikkati çekmektedir. Esirlerin milliyetlerine göre ayrılıp Slav kökenli esirlere çok daha uygun koşullar sağlandığının ortay konulması makalenin ayırıcı vasıflarından biridir. Esirlere bazen iki üç gün yemek verilmediği, hasta esirlerle sağlıklı olanların birbirinden ayrılmadığı bu kötü koşullar sebebiyle Totskiy kampında 1915 yılı sonlarında günde 80 esirin öldüğü örnekleri verilerek savaş esirlerinin katlanmak zorunda kaldıkları ağır koşullar tasvir edilmektedir. Savaş esirlerine karşı sorumsuz ve insanlık dışı tutumlara bir örnek olarak Penza şehrinde 12

³⁶ Guseva, *a.g.m.*, s.97-112.

gün boyunca vagonda unutulmuş 700 Türk savaş esirinin tamamen hayatlarını kaybetmeleriyle sonuçlanan olay yeterlidir.³⁷

“Kaluga ve Tula vilayetleri örneğinde Birinci Dünya Savaşı yıllarında savaş esirlerinin tutulma koşulları” konulu makalede Tihonov, Birinci Dünya Savaşı çerçevesindeki çalışmalara esirler meselesinin dâhil olmasını Rus tarihçiliğinin yeni bir döneme girdiğinin en belirgin örneği olarak kabul etmektedir. 2000’li yıllarda ağırlık kazanan çalışmaları sıralamış ve arşiv belgeleri hakkında kısa bilgiler vermiştir. Kaluga ve Tula vilayetlerindeki savaş esirleri ile ilgili önemli bilgiler vermiştir. Kasım 1914’ten Eylül 1915’e kadar 2724 Türk savaş esirinin Kaluga’ya sevk edildiğini bunların daha sonra Ural vilayetine gönderildiğini tespit etmiştir. Esir nakillerinin çok sağlıksız ve ağır koşullar altında gerçekleştiğini aktarmaktadır. Tula bölgesinde ise mümkün olduğu kadar az sayıda esirin yığılmasına dikkat edildiğini, belirtmektedir. Bunun sebebi ise o dönemde bölgenin askeri fabrikalara ev sahipliği yapmasıdır. Makalede, esirlerin hayat şartlarındaki olumsuzluklar tasvir edilmiş, bu problemlerini çözülmesi için zaman zaman yerel girişimler yapıldığı öne sürülmüştür. Esirlerin hayat şartlarını daha iyi seviyeye çıkarmak için yerel makamlardan izin alarak ücretli işlerde çalışmaya başlamaları bu çerçevede değerlendirilmiştir. Kaluga’da Türk esirlerinin giyim kuşam, temizlik ve barınma koşullarının iyileştirilmesi için yerel yöneticilerin kalıcı çözüm üretemeyen girişimleri olduğu belirtilmiştir. Bu vilayetlerde esirler arasında Çek, Slovak, Polonyalılara Slav kökenli olmaları sebebiyle çok daha iyi imkânlar sağlandığı tespit edilmiştir. Türk esirlerinin içinde bulunduğu kötü koşulların yerel basında gündeme getirilmesine dair ilginç örnekler sunulmuştur. Esirlerden kaçma girişiminde bulunanlar olduğu ancak bu girişimlerin çoğunlukla başarısızlıkla sonuçlandığı tespit edilmiştir. Bütün kötü koşullara rağmen söz konusu vilayetlerde esirlere sistematik bir baskı ve zulüm uygulanmadığı sonucuna varıldığı görülmektedir.³⁸

Sonuç

Çarlık Rusyası ile Osmanlı Devleti arasında 18. Yüzyılda tam olarak şekillenen olan askeri mücadeleler 20. Yüzyılın başına kadar pek çok savaşa sebep olmuş ve nihayetinde Birinci Dünya Savaşı her iki imparatorluğun yıkılışı ile sonuçlanmıştır. Bütün bu savaşlar sırasında karşılıklı esirler verilmiştir. Diplomatik ilişkilerdeki gelişmeler, uluslararası hukuk prensiplerin savaş esirleri ile ilgili hükümler getirmesi esirlerin durumlarına olumlu yönde etkilerde bulunmuştur. Bununla birlikte esaret savaşın acımasız sonuçlarından biri olmaya devam etmiştir. 1735-1739 Osmanlı-Rus Savaşından Birinci Dünya savaşına kadar geçen yaklaşık 180 yıllık süreçte esaretin çeşitli yönlerini ortaya koyan makaleler üzerinde yapılan incelemeler bu gerçeğin açık örneklerini ortaya koymaktadır.

Rusya’da yapılan çalışmalarda savaş esirlerinin farklı dönemlerdeki sevk ediliş, yerleştirme ve yaşam koşulları, beslenme durumları, buldukları vilayetler, ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili tedbirler, karşılaştıkları zorluklar, işçi olarak çalıştırılmaları, yakalandıkları hastalıklar, esaretteki ölüm oranları ve miktarları, defnedildikleri yerler, yerleştirildikleri bölgedeki halkın bakış açısı gibi çok farklı yönlerden meselenin incelendiği görülmektedir.

³⁷ Nimanov, *a.g.m.*, s.53-61.

³⁸ Tihonov, *a.g.m.*, s.60-67.

Kaynaklar

GUSEVA, N. Yu, "Turetskie Voennoplennye Pervoy Mirovoy Voyni v Samarskoy Gubernii", *Noviy İtariçeskiy Vestnik*, 2016, No:31, s.97-112.

NİMANOV, B.İ., "Soderjanie İnostrannih Voennoplennih Na Territorii Rossii v Godı Pervoy Mirovoy Voyni", *Vestnik Rossiyskogo Universiteta Drujbi Narodov*, 2009, s.53-61.

POZNAHİREV, V. V., "Evolutsiya Polojeniya Turetskih Voyennoplennih v Rossii v Kontse XVII-Naçale XX v.", *Uçenye Zapiski Kurskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 2011, S:3, s. 1-10.

POZNAHİREV, V. V., "Osobennosti Prodovolstvennogo Obespeçeniya Turetskih Voyennoplennih v Rossii (Konets XVII-Naçalo XX Vekov)", *İzvestiya Tulskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 2013, S:1, s.257-266.

POZNAHİREV, V. V., "Vossoyedinenie Rodstvennikov v Russkom Plenu v XVIII-Naçale XX v. (na primere Turetskih Voennoplennih)", *Klio*, 2012, S: 7, s.107-108.

POZNAHİREV, V. V., "Rossiyskiy Flot i Turetskiye Voennoplennye (Vtoraya Polovina XVIII- Naçalo XX v.)", *Morskoy Sbornik*, 2015, S:3, s.83-89.

POZNAHİREV, V. V., "Voyennoplennye Osmanskoy İmperii v Rossii v Period Russko-Turetskoy Voyni 1735-1739 gg.", *Voprosi İstorii*, 2013, No:1, s.18-30.

POZNAHİREV, V. V., "Turetskie Voyennoplennye v Russko-Şvedskoy Voyne 1788-1790", *Klio*, 2012, S:5, s.83-85.

POZNAHİREV, V. V., "Kurskaya Guberniya i Turetskie Voyennoplennye Voyn XIX Beka", *Nauçniye Vedomosti Belgorodskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 2011, S:1, s.151-155.

POZNAHİREV, V. V., "K Voprosu O Smertnosti Turetskih Voyennoplennih v Rossii v Godı Pervoy Mirovoy Voyni", *Klio*, 2012, S: 3, s.108-110.

POZNAHİREV, V. V., "Dokumentı Federalnih i Regionalnih Arhivov ob İspolzovanii Truda Turetskih Voyennoplennih Peioda Pervoy Mirovoy Voyni (1914-1918gg)", *Oteçestvenniye Arhivi*, 2013, S: 2, s.54-62.

POZNAHİREV, V. V., "Osobennosti Obmena Spiskami Voennoplennih Mejdu Rossiei i Turtsiyey v Godı Pervoy Mirovoy Voyni", *Gosudarstvo i Pravo*, 2015, S:12, s.93-101.

POZNAHİREV, V. V., "Voyennoplennye i Grajdanskiye Plennye Pervoy Mirovoy Voyni: K Voprosu O Soderjanii i Razgraniçenii Ponyatij (na primere Poddannix Ottomanskoy İmperii)", *Klio*, 2014, S.8, s.107-109.

POZNAHİREV, V. V., "Smyagçenie Rejima Soderjaniya İnostrannih Plennih v Rossiyu v Godı Pervoy Mirovoy Voyni (Na Primere Podannih Ottomanskoy İmperii)", 2014,

POZNAHIREV, V. V., "Russko-Turetskoe Vzaimodeystvie v Dele Zaşiti Gumanitarnih Prav Voennoplennih v Godı Pervoy Mirovoy Voynı", *Klio*, 2014, S:10, s.99-101.

POZNAHIREV, V. V., "Osobnosti Pleneniya Turetskih Voyennoslugaşçih na Kavkazskom i Çernomorskom Teatrah Voyennih Deystviy Pervoy Mirovoy Voynı", *Klio*, 2014, S:12, s.98-101.

ŞKEDIYA, O. P., "Turetskie Voyennoplenniye v Rossii vo Vremya Krimskoy Voynı", *Vostoçnyy Arhiv*, 2008, S:18, s.21-26.

TİHONOV, A.V., "Usloviya Soderjaniya İnostrannih Voyennoplennih v Godı Pervoy Mirovoy Voynı na Primere Kalujskoy i Tul'skoy Gubernii", *Vestnik Permskogo Universiteta*, 2016, S:33, s.60-67.

TOTFALUŞIN, V.P., "Voyennoplenniye Russko-Turetskoy Voynı 1877-1878 gg v Saratovskom Krae", *İstoriya i İstoriçeskiy Pamyat*, 2014, S: 2, s.128-134.

